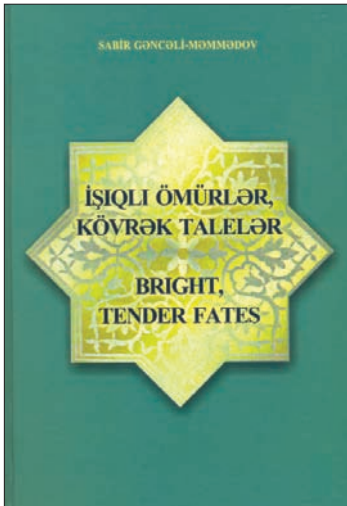

Yeni nəşr

“İşıqlı ömürlər, kövrək talelər”

62 il öncə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tələbəsi ikən uğurlu diplom işi ilə elmi-tədqiqat aləminə qədəm qoyan Sabir Gəncəli (Məmmədov) Bakı, Moskva, Sankt-Peterburq şəhərlərinin dövlət arxivlərində, mərkəzi kitabxanalarında araşdırma aparmış, zəngin material toplamış, Azərbaycanın maarifpərvər qadınları ilə görüşüb xatirələrini qələmə almış, beləliklə, Azərbaycanda XIX əsrin ikinci yarısı—XX əsrin əvvəllərində qadın azadlığı, qadın təhsili məsələsini fundamental şəkildə tədqiq etmişdir: maarifçiliyin və mədəniyyətin inkişaf etdirilməsində maarifpərvər qadınların rolu mövzusunda ilk tədqiqat əsərlərini — namizədlik və doktorluq dissertasiyaları yazmış, müdafiə etmişdir. Hələ o zaman (1967) Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, tarix elmləri doktoru, professor Mahmud İsmayılov onun geniş, əhatəli elmi tədqiqatlarını yüksək qiymətləndirərək yazırdı: “Sabir Gəncəli tarixşünaslıqda ilk dəfə olaraq o dövrün vəziyyətinə və hadisələrə obyektiv yanaşmış, fikir söyləmiş, ilk dəfə olaraq Hacı Zeynalabdin Tağıyevin mədəniyyət tariximizdə gördüyü xeyriyyəçilik işlərinə müsbət qiymət vermiş, Hacınin yaratdığı qız məktəbinin maarifçilik tariximizdə oynadığı rolundan bəhs etmişdir. O zaman H.Z.Tağıyevin haqqında müsbət söz demək, qız məktəbindən söhbət açmaq heç də asan məsələ deyildi. Tağıyev deyənə susdururdular. Ancaq Sabir Gəncəli dedi, yazdı və müdafiə etdi”. Həmin vaxtdan yarım

əsrdən çox keçir. Bu müddət ərzində Sabir Gəncəli elmi-tədqiqat işini ardıcıl davam etdirmiş, Azərbaycan, rus, ingilis, ərəb, fars dillərində 20-dən artıq kitab, 10 ensiklopedik toplu, 1000-dən çox məqalə, tarixi очерк, sənədli hekayə, 3 sənədli povest yazıb çap etdirmiş, Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının 10 cildində Azərbaycanın maarifpərvər qadınları haqqında onlarla məqalənin, məlumatın müəllifi kimi çıxış etmişdir. Onun bu xidmətləri akademik Cəmil Quliyev, tarix elmləri doktorları, professorlar Məhəd Sofiyev, Təridə Məmmədova, Şövkət Tağıyeva, Adil Məmmədov, Tamilla Musayeva və b. tarixçilərimiz tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Gənclik dövründən ömrünü yaradıcılığa həsr edən Sabir Gəncəli dinclik bilmədən uzun illər ayrı-seçkilik siyasəti ucbatından xalqdan gizlin saxlanılmış milli-mədəni irsi, dəyərləri arayıb-araşdırmış, monumental əsərlər yaratmışdır. O, Azərbaycan tarixşünaslığında yeni səhifə açmışdır.

Bu gün ömrünün 88-ci baharını yaşayan, saçı-saqqalı ağarmış, balacaboy, arıq cüsbəli nurani insan — Sabir Gəncəli qələmindən ayrılmadan gənclik ehtirası ilə yazıb-yaratmaqdadır. Təvazökar, iddasız, zəhmətkeş alim, istedadlı publisist ədəbi ictimaiyyətin rəğbətini qazanmışdır. O, “Tərəqqi” medalına, “Qızıl qələm” (iki dəfə) mükafatına, Azərbaycan Mətbuat Şurasının diplomuna və sair fəxri mükafatlara layiq görülmüşdür.

Bütün həyatını ədəbi yaradıcılığa, elmi-tədqiqat işlərinə həsr etmiş Sabir Gəncəli səmərəli fəaliyyətinə görə 2006-cı ildə Beynəlxalq Sülh Federasiyası, Dünyada Sülh Uğrunda Dinlərarası Beynəlxalq Federasiyası tərəfindən Sülhməramlı səfir fəxri adına və diplomuna layiq görülmüşdür.

Tarix elmləri doktoru Sabir Gəncəli bu günlər çoxsaylı oxucularını sevindirmişdir. Onun Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin 100 illiyinə həsr etdiyi “İşıqlı ömürlər, kövrək talelər” adlı ensiklopedik toplu”su yenice çapdan çıxmışdır (*Sabir Gəncəli-Məmmədov. İşıqlı ömürlər, kövrək*

talelər. Bakı, Azərbaycan nəşriyyatı, 2018, 434 səh). Azərbaycan və ingilis dilində nəşr olunmuş bu sanballı toplusunun müəllif qeydində oxuyuruq: “Bu gün bütün dünyada ehtiramla tanınan Şərqi və Qərbi sivilizasiyalarının qovuşduğu şəərəfli yer tutan, azadlığın, tərəqqinin, sabitliyin, nəcib, xeyirxah əməllərin carçısı olan demokratik Azərbaycan dövlətinin çiçəkləndiyi bir dövrdə Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin 100 illiyini qürurla, sevinclə bayram edərək xalqımızın vətənpərvər övladlarının istiqalə gedən mübarizə yolları gözələrimizin önündə canlanır. Bu yol sağlam əqidə, ışıqlı ideyalar, müdrik insanların yoludur. Bu şəərəfli yolda nurani nənələrimiz, müqtədir analarımız böyük xidmətlər göstərmişlər. Onları bu əziz günlərdə yada salıb, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin 100 illiyi günlərində milli tariximizə bir daha nəzər salırıq”.

Bu maraqlı kitab üç bölmədən ibarətdir. “Dövlətçiliyimizin inkişaf etdirilməsində ulu nənələrimizin rolu” adlanan birinci bölmədə müəllif qədim dövər nəzər salır. Eramızdan əvvəl VII əsrdə tariximizdə şəərəfli yer tutan, qəhrəman dövlət xadimi Tomrisin “ana üreynin ülviliyi”, poeziyamızın günəşi, dahi Nizami Gəncəvinin “İskəndərnamə” poemasının böyük məhəbbətlə təsvir etdiyi Nüşabənin müdrikliyi haqqında söhbət açır. “Namus, qeyrət cəngində qoşa qanad” adlı məqaləsində qubalı Fətəli xanın ömür-gün yoldaşı Tuti Bikanin döyüş meydanında igidliyini, dövlət işlərində hünərini göz önündə canlandırır. Sonra müəllif “Türk qadını tarix boyunca” adlı məqaləsində Azərbaycan qadınlarının qəhrəman keçmişinə nəzər salır, qüdrətli Azərbaycan dövlətinin birinci xanımı Möminə xatın, Cahan Pəhləvanın arvadı Kütəybə xanım, Atabəylər dövlətinin axırncı hakimi Özbəyin arvadı Mehrican xanım, Təbriz şəhərinin hakimi Zahidə xanım, XIV-XV əsrlərdə Qaraqoyunlu dövlətinin başçısı Qara Yusifin arvadı Əleykə Könüldəş, Ağ-qoyunlu Uzun Həsənin anası Sara xatın və başqa əsilzadə qadınların dövlətçilik tariximiz-

də rolundan, söz sənətkarları Məhsəti xanım Gəncəvi, Heyran xanım, Fatma xanım Kəminə, Xurşidbanu Natavan haqqında məlumat verir.

“Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti Azərbaycan qadınlarının taleyində” adlı ikinci bölmədə maarifçilik və mədəni inkişaf tariximizdə Azərbaycanın ziyalı və maarifpərvər qadınlarının ictimai-siyasi həyatda fəaliyyətinə tarixi sənədlər əsasında geniş yer verilmişdir. Bu bölmədə “Qadın xeyriyyə cəmiyyətləri”, “Cümhuriyyətə qədərki dövrdə Azərbaycan qadınlarının fəaliyyəti”, “Azərbaycan qadınları Cümhuriyyət dövründə”, “Mənəvi varlığını zəiflədərək, “Türk ordusu necə qarşılandı” başlıqları altında dərc olunmuş məqalələrdə dövrün siyasi hadisələri və milli azadlıq hərəkatının vüsət alması, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin qurulması və uğurları qeyd olunmuşdur.

Üçüncü—ən böyük bölmədə 1920-ci il 28 aprel çevrilişindən sonra xalqımızın azad fikir, müstəqillik ideya carçıları—ziyalıların başına gətirilmiş müsibətlərdən, Şərqdə ilk demokratik cümhuriyyətin yaradılmasının, o cümlədən maarifpərvər qadınların təqib və təzyiqə məruz qalmalarından danışılır. Həmin bölmənin “Ağ ləkələr”in qaranlıq səhifələri” giriş məqaləsində dövrün ziddiyətli hadisələri dilə gətirilir.

Sabir Gəncəlinin ayrı-ayrı dərin məzmunlu sənədli hekayələrində tarixin zaman kəsiyində ziddiyətli ictimai-siyasi aləm, insan taleyi, demokratik ideyalar müxtəlif yöndən işıqlandırılır: “Mavi səma, yaşıl yol, qırmızı xətt” adlı publisistik məqalədə üçrəngli bayrağımızın ideyalarını yaratmış Əli bəy Hüseynzadənin, “Mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir” məqaləsində böyük dramaturq Hüseyn Cavidin, “Ömür yoldaşı, məslək dostu” adlı sənədli hekayələrdə görkəmli satirik Cəlil Məmmədquluzadənin ömür yoldaşı Həmidə xanım Cavanşirin, şair Əhməd Cavadın sevimli həyat yoldaşı, türk qızı Şükriyyə xanımın, görkəmli dövlət xadimi Nəriman Nərimanovun ömür yoldaşı Gülsüm xanımın iztirabları, cəza tədbirlərinə məruz qalmış ailələrin acı taleləri təsvir edilir.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti dövründə maarif və mədəniyyət işlərində həvəslə iştirak edən, böyük arzularla gələcəyə ümidlə baxan Azərbaycanın maarifpərvər qadınları Mədinə xanım Qiyasbəyli, Xədicə xanım Ağayeva, Sofiya xanım Şaxtaxtinskaya, Qeysər xanım Kasiyeva-Seyidbəyli, Ümğülsüm xanım Sadıqzadə, Sənubər xanım Əyyubova, Köylü qızı Gülarə Qədirbəyova, Xədicə xanım Qayıbova, Şəfiqə xanım Qasprinskaya haqqında yazılmış sənədli hekayələr, tarixi очерklər ürək ağrısı ilə, həyəcanla oxunur.

Azərbaycanın ilk natiq və maarifpərvər qadını Məryəm xanım Bayraməlibəyovaya həsr olunmuş “Ülvi arzular, acı tale” adlı sənədli povestdə 1920-1930-cu illərin çox ziddiyətli, təlatümlü günləri təsirli şəkildə oxuculara çatdırılır.

Müəllif Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin ideyalarının xalqımızın qəlbində daim yaşadığını qürur hissi ilə qeyd edir, Ulu öndər Heydər Əliyevin respublikamızda müstəqil dövlətimizin qurulması işində böyük xidmətlərini göstərir, Ulu öndərimizin parlaq ideyalarını və siyasi kursunu bu gün möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin və Azərbaycan qadınlarının möhtəşəm obrazını özündə birləşdirən, dünya şöhrəti qazanmış respublikamızın birinci xanımı, Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın böyük uğurla davam etdirdiklərini qeyd edir.

Kitabda müəllif “Ön” və “Son” sözündə bu haqda qürur hissi ilə danışır, tarixi hadisələri obyektiv şəkildə şərh edir.

Elmi faktlar və vaxtilə müəllifin maarifpərvər qadınlarla müsahibələrindən, xatirələrindən, arxiv sənədlərindən toplanmış materiallar əsasında yazılmış və tarixi fotosəkillərlə zənginləşdirilmiş bu kitab maarif və mədəniyyət tariximizdə dəyərli bir əsər, orijinal mənbə kimi qalacaqdır.

Hörmətli həmkarım Sabir Gəncəliyə qədərbilən oxucular və kitabsevərlər adından ömrünün zirvəsinə doğru yolda sağlam həyat tərzini, xoş ovqat, müdrik çağında tükənməz yazıb-yaratmaq eşqi, barlı-bəhərli ömür arzularını.

Teymur ƏHMƏDOV.